

TÜRKİYE’NİN SAVAŞA KATILMASI İÇİN KAHİRE’DE YAPILAN MÜZAKERELER (1943)

FERİDUN CEMAL ERKİN

Emekli Büyükelçi – Dışişleri eski Bakanı

MENEMENCİOĞLU — EDEN, İNÖNÜ — ROOSEVELT — CHURCHILL

Bu müzakereler iki safhada yapılmıştır: birincisi Menemencioğlu — Eden, ikincisi ise İnönü — Roosevelt — Churchill safhalarıdır. Görüşmelerin ruh ve canlılığını korumak endişesi bizi kuru hikâye tarzına, katılanların görüşlerini sıra ile kendi ağızlarından nakletmek şeklini tercihe sevketmiştir.

Menemencioğlu — Eden görüşmeleri:

1943 yılının sonbaharında, savaşın kaydettiği son gelişmeler müttefik büyük devletler arasında yeni görüşmeleri gerekli kılmıştı. Bu maksatla, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanları Cordel Hull, Anthony Eden ve Molotov, Moskova’da bir araya geldiler. Ruslar, konferansa verdikleri bir notada, savaşı bir an önce başarı ile sona erdirecek tedbirler arasında, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine harbe katılması hususunda kesin telkinde bulunulmasını istemişlerdir. Eden, Türkiye’nin savaşa girmesi sayesinde Alman işgali altındaki 12 adaya karşı harekete geçmek ve Romanya’nın Ploesti petrol kuyularını bombalamak için Türk hava meydanlarından yararlanılacağı ümidi ile, Rus önerisini derhal kabul etti. Amerikalılar ise, savaşın o safhasında, Türkiye’nin harbe katılmasını uygun görmüyorlardı. Buna sebep olarak, ikinci cephenin açılmasını sağlayacak orduları harp malzemesi bakımından donatmak ve İtalya’daki müttefiklerarası istilayı desteklemek için Amerikan harp sanayinin giriştiği yoğun çabaların yeni bir cephe için ilave gayrete girişmesine imkân vermediğini bildirdiler. Cordel Hull, Türkiye Hükümeti nezdinde ortak baskı teşebbüsüne katılmayı bu sebeple reddetmekle beraber, Türk topraklarından sadece ulaştırma kolaylıkları sağlanması telkinini uygun buldu, müttefiklerarası görüş tarzı bu şekilde belirince,

İngilizlerle Ruslar Türkiye nezdinde iki safhalı bir plan üzerinde mutabık kaldılar. İlk safhada, Eden, bizden Ege civarındaki hava üslerimizi derhal kullanmak iznini almaya çalışacak, ikinci safhada ise, her iki hükümet yıl sonuna doğru Türkiye'nin düpedüz harbe katılmasını istiyeceklerdi.

Bu gizli bilgilerin Türkiye'nin eline varması, gayet garip bir tesadüf sonucunda mümkün olacaktı. Ankara'da İngiltere Büyükelçisinin özel hizmetkârı, efendisinin ziyarette bulunduğu sabah saatlerinde, yatak odasındaki şifreli kasayı açmayı başarmış, ele geçirdiği önemli belgelerin fotokopilerini çıkarmış ve bunları Almanya Büyükelçiliği Müsteşarı Yenke'ye göstererek, bu Büyükelçiliğin ajanı sıfatıyla devamlı çalışmaya başlamıştı¹. O sırada fotokopileri elde edilen vesikalar arasında, Moskova'da Türkiye hakkında varılan kararlara ilişkin belgeler de bulunuyordu.

Almanya Büyükelçisi von Papan, Başbakan Şükrü Saracoğlu ile bir görüşmesinde, memleketimizi ilgilendiren bu kararları kendisine açıklamıştı. Bu sebeple, hükümetimize yakın bir günde yapılacak daveti beklemekte idik. Nitekim, Eden'den gelen davet mesajı üzerine iki dışişleri bakanı Kahire'de buluştular. 4-6 Kasım 1943'te yapılan görüşmelerde, Eden, Almanların Ege'deki hava üstünlüğü sebebiyle İngilizlerin Leros ve Sisam adalarındaki durumlarının güçleştiğini, kendilerine hareket imkânı sağlamak üzere, İngiliz uçaklarına Ege'deki hava üslerimizi kullanma izninin verilmesini istediklerini bildirdi. Bu izahları yaparken, Eden, üç yıl süren harp esnasında çeşitli cephelerde sarfettikleri yoğun çabalar yüzünden güçleri çok zayıflayan Almanların Türkiye'ye karşı mukabelelerinin İngilizlere açacağımız hava üslerimizin bombalanmasından ibaret kalacağını, bu sebeple Türkiye'ye karşı büyük ölçüde askeri harekete girişmelerinin ihtimal dışı olduğunu da belirtti.

Menemencioğlu Alman tepkisi hususunda bu iyimser görüşe katılmadı. Türk hava üslerinin İngilizlerce kullanılması, Türkiye tarafından doğrudan doğruya bir savaş fiili olmamakla beraber, dolaısıyla harbe götürecektir kadar ağır bir tahrik mahiyetini taşıyacağını ileri sürdü ve harbe katılma prensibinin askeri kolaylıklar yolu ile ele alınmasını reddetti. Hava üslerini İngiliz müttefiklerimizin emrine tahsis suretiyle Türkiye'den etkisiz bir harbe katılmasını başka bir

¹ Cicero hikâyesi

deyimle, Almanlar tarafından kendisini yeterli derecede savunamayacağı, misilleme tedbirlerini üzerine çekmesi anlamına gelen böyle bir kararı Türk milleti ne kavrar, ne de kabul edebilirdi. Zira bu durumda dahi Alman tepkisi İngilizlerin kullanacakları üslerin Almanlar tarafından bombalanmasından ibaret kalmayacak, büyük Türk topluluklara karşı ateş saçan yoğun bombardımanlara yol açacaktı. Şu halde Türkiye'nin savaşa katılması sorununu dolambaçlı tarzda değil, düpedüz harbi ilan suretiyle ele almak gerekirdi. Böyle bir kararın gerekli kılacağı hazırlık ve silahlanma ihtiyaçlarını izah ettikten sonra, Menemencioglu, İngiliz müracaatını Ankara'ya avdetinde, Anayasaya göre, hükümetine ve Büyük Millet Meclisine arzedeceğini bildirmekle yetindi.

Ankara'da İngiliz teşebbüsü hükümet ve Halk Partisi Meclis Grupunda uzun ve heyecanlı müzakerelere yol açtı. Neticede İngiltere Hükümetine bildirilen karar şu idi:

1 — Türkiye İttifak Antlaşması gereğince savaşa katılma prensibine karar vermiştir. Ancak, Türkiye, saldırılara karşı savunma araçları ile techiz edilmediği ve,

2 — Balkanlarda Türk ordusu ile müttefik orduları arasında ortak harp planları, İttifak Andlaşmasına bağlı askeri sözleşme gereğince peşin hazırlanmadığı takdirde harbe katılması imkânsızdır.

Her iki şart yakından incelenmeye değer bir mahiyet taşımakta idi:

Birinci şart askeri hazırlıkla ilgili idi. Harbin başlamasından beri müttefikler Türkiye'ye vaadedilen silahları teslim edememişlerdi. Bir taraftan Fransa'nın mağlup edilerek harp dışı bırakılması, öte yandan, İngiliz ordusunun Dunkerque'den cehennem ateşi altında ve büyük kayıplar vererek çekilmesi ve adasına kapanması sonucunda Türkiye beklediği silahlara kavuşamamıştı. Birkaç ay evvel Adana'ya kadar gelerek Başkan İnönü ile görüşen İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türk ordusunun bu tehlikeli yoksunluk durumunu bizzat müşahade ederek, hem Başkan Roosevelt'in temsilcisi sıfatı ve hem kendi adı ve taahhüdü ile, Türk ordusunu en çağdaş silahlarla tesliht etmek vaadinde bulunmuş, İngiliz Yüksek Komuta Heyeti ile ihtiyaçlar tespit edilmiş; fakat aradan geçen fasıla esnasında vaadedilen silah ve malzemenin sadece % 4'ü verilebilmişti. Yani Türkiye 1943

yılı sonunda harbe katılabilmesini mümkün kılacak silah ve malzemeye kesinlikle malik bulunmuyordu.

İkinci şart ise, 19 Ekim 1939 tarihli üçlü ittifakın temeli olan askeri sözleşmede, Türkiye'nin harbe katılması müttefiklerle ortaklaşa bir işbirliği hareketi mahiyetinde öngörülen hükümden doğuyor ve Türkiye bu işbirliğinin ne suretle gerçekleşeceğini anlamak ihtiyacını duyuyordu.

Nihayet, Türkiye, Türk — Sovyet ilişkilerini ilgilendiren bütün konuların peşin hallini istemekte idi. Halbuki, Sovyetler Birliği ise bu müzakereyi Türkiye'nin peşin savaşa katılmasına bağlıyordu.

* * *

Eden — Menemencioğlu görüşmesinden altı hafta sonra, müttefik liderlerin Tahran toplantısında, Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt'in ihtiyatlı tutumuna rağmen, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün memleketini savaşa sokmaya inandırmak çabasına girilmek üzere Kahire'ye davet edilmesine karar verildi.

Davet şu tarzda yapıldı: Başkan Franklin Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Churchill'den gelen ayrı ayrı mesajlarla İnönü ile buluşmak arzusu belirtiliyor ve Kahire'de görüşmek imkânı hasıl olursa çok müteşekkik kalacakları bildiriliyordu. İnönü verdiği cevapta, şayet Kahire'de kendisini bir olupbitti kararıyla karşılaşmak söz konusu ise, davete katılmayacak, ancak iki müttefik lider, Türkiye'nin ortak davaya en isabetli tarzda hizmette bulunması formülünü kendisi ile eşitlik içinde aramayı taahhüt ettikleri takdirde seyahati kabul edecekti. Görüşmelerin, her türlü olupbitti dışında, müttefikler arasında ortak sorunlar üzerinde dostane bir sohbet imkânı hazırlanmasından ibaret bulunacağı hakkında verilen teminat üzerine, İnönü seyahate karar verdi. Bu teminata rağmen, Başkan İnönü'nün Mısır'a daveti, birinci Kahire görüşmelerinin ışığında mütalaa edildiği takdirde, müttefik liderlerin, Türkiye'yi, karşılıklı en yetkili şahsiyetler arasında, harbe girmeye ikna amacını taşıdığı aşikâr idi.

Bu arada Ankara'ya gelen haberler, Tahran toplantısında, Stalin'in Türkiye harbe katılmayı kabul ettiği takdirde, topraklarının bir kısmını kullanmaya hazır tutması gerektiği hususunda istekte bulunduğunu gösteriyordu.

Yolculuğa karar verilince hem Chuchill, hem Başkan Roosevelt, Adana'ya ayrı ayrı uçaklar yollayarak, misafirlerinin en rahat tarzda Kahire'ye seyahatlerini sağlayacak vasıtalar hazırladılar.

* * *

Kahire toplantısının gizli mahiyeti dolayısıyla Başkan İnönü, refakatinde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi Cevat Açıkalın, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Şadi Kavur ve Genel Sekreterlik Özel Kalem Müdürü Turgut Menemenci-oğlu olduğu halde, 4 Aralık 1943 günü Ankara civarında hazırlanan özel trenle hareket etti. Trene binerken İnönü bana hitaben:

“— Feridun, dışişlerini sana emanet ediyorum, gözüm arkada kalmayacak.” sözleriyle iltifatta bulundu.

Kahire'de birinci toplantı 5 Aralık günü Başkan Roosevelt'e tahsis edilen villada yapıldı. Roosevelt'in refakatinde Özel Müşaviri Harry Hopkins ve Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Lawrence A. Steinhart; Winston Churchill'in refakatinde Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Dışişleri Devamlı Müsteşarı Sir Alexander Cadogan, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Hugh Knatchbull - Hugessen, Yakın Doğu Orduları Komutanı General Wilson, Yakın Doğu Hava Komutanı Hava Mareşali Shalto Douglas, Büyükelçilik Hava Ateşesi Hava Vis-mareşali Robert George ve Büyükelçilik Müsteşarı Knox Helm bulunuyorlardı.

Süreyya Anderiman Türk heyetine müzakerelerde tercüman sıfatıyla katıldı.

Başkan Roosevelt gündemi şu tarzda sıraladı:

Devre I:

Birinci kısım — Adana'da kararlaştırıldığı halde Türkiye'ye verilemeyen malzemenin sağlanması.

İkinci Kısım — Hava meydanlarının hazırlanması, meydanların savunma tertibatı. Uçaklar harp ilanından 24 saat evvel gönderilmiş bulunmalıdır.

Devre II:

İşbirliği — Üç kişilik bir askeri heyetin toplanması ve harekâtın görüşülmesi.

Devre III: Siyasi sorunların görüşülmesi.

Roosevelt — Siyasi sorunlar bakımından önemli safhanın, özellikle Türk - Rus heyetleri arasında geçeceğini ve bu hususta Rusların gayet müsait durumda bulduklarını belirtti.

İnönü — İçinde bulunulan safhayı şu şekilde tarif etti: Türkiye'nin harbe girmesi için belirli bir tarih tespiti halinde Ruslar o tarihe kadar savaşa katılmamızı isteyeceklerdir. Şayet hazırlık devresi kabul edilirse Türkiye ancak hazırlığın bitirilmesinden sonra savaşa girebilir; fakat Ruslar hazırlığın seyrini bir tarafa bırakıp kesin tarih üzerinde ısrar ederlerse çıkmaza girilmiş olur.

Roosevelt — Bu Türk isteklerini haklı gördü. Hazırlık devresinin sonunu derhal tespit etmeyi yanlış bir davranış olarak gösterdi ve Adana'da vaadedilen malzemenin henüz teslim edilmemiş olmasını ele alarak aynı ihtimallerin tekrarlanmaması gereği üzerinde ısrarla durdu.

Churchill — Teslimatta gecikmenin malzemeyi kullanacak Türk personelinin yetiştirilememiş olmasından doğduğunu belirtti ve uzun zamandır teslim hazırlı 70 İngiliz uçağının tesellüm olunamamasını misal olarak gösterdi.

İnönü — İngiltere Başbakanı Adana'ya geldiği zaman meydanda gördüğü uçakları beğenmediğini ve yenilerini vermeyi vaadettiği halde gönderilmediğini hatırlattı.

Churchill — Vaadin tutulmamasına sebep olarak, o esnadaki durumun İtalyan cephesinin açılmasıyla değiştiğini ve harp malzemesinin bu yeni alana taşınmasına lüzum duyulduğunu izah etti.

İnönü — Eğer Türkiye'nin harbe girmesine bir sabit fikir halinde karar verildi ise, tam bir çıkmazın söz konusu olduğunu, halen Türkiye harbe girmeye prensip itibarıyla karar verdiğine göre, bu kararın müttefikler için yeterli görülmesi gerektiğini, Churchill'in tavsip edici sözleri arasında açıklandıktan sonra, prensip belirdiğine göre artık usul ve zaman sorununu görüşmek gerektiğini, bu arada, ortak gayeye varmak için işbirliği ve kuvvetlerin kullanılma şeklinin seçilmesi zorunlu olduğunu, hazırlık için müttefiklerin Türkiye'ye verdikleri plana göre (planı ortaya koydu), Adana'dan beri Türkiye'ye, yarısı İngiliz personeli tarafından kullanılmak üzere, sadece 250 hava defedici topu verildiğini ve bu planın uygulanması sonucunda müttefiklerce hazırlık devresinin sona ereceği kanaati beslendiğini, yani dört hafta

sonra uçakların üslerimize inmesi istendiğini, halbuki hazırlığın hava meydanları ile uçaksavar toplardan, yani sadece İngiliz Hava Kuvvetlerinin savunmasından ibaret bulunmadığını söyledi.

Churchill — İtiraz ederek, hazırlık devresinin derhal başlamasını malzeme nakliyatının her türlü vasıta ile en yüksek ölçüde gizlice çoğaltılmasını istedi ve Türkiye'ye nakli mümkün bütün malzemenin verileceğini vaadetti.

İnönü'nün hazırlık planının ne kadar zamanda bitmiş olacağını sorması üzerine, Churchill, altı haftada hazırlığın mümkün olacağını, bundan sonra, Amerikan ve İngiliz uçaklarının hava alanlarımıza inebileceklerini açıkladı.

Bu noktada İnönü ile Churchill arasında ihtilaf çıktı. Roosevelt'in İnönü'yü tasvip eden bir sorusu üzerine, İnönü, uçakların ancak harp ilanının ilk günü inebileceklerini tekrarladı ve durumu şu tarzda özetledi:

İnönü — Türkiye altı haftada hava meydanlarını hazırlıyacak ve bu, planın ancak bir parçası olacaktır. Hazırlık devresinin şimdiden müddet ön görülmezsizin bitmesinden sonra, uçaklar meydanlara inebileceklerdir. Yani, harp ilan edilsin, edilmesin, kesin safha bu olacaktır.

Churchill — Bundan sonra uçakların hava güvenliği içinde meydanlara inip yerleşeceklerini, Almanların artık Türkiye'ye havadan saldırıya geçecek kuvvette bulunamayacaklarını, İngiliz uçaklarının, taarruza geçmeye başlayacaklarını, o sırada Amerikan uçaklarının da Sirenayka'dan Bulgaristan'a hava hücumlarına geçeceklerini, Rusların Bulgaristan tarafından Türkiye'ye taarruz halinde bu memlekete harp ilanı tehdidinde bulunacaklarını, özetle, her şey yolunda gittiği takdirde, Şubat ayında işe başlamayı mümkün gördüğünü anlattı.

İnönü — Meydanların hazırlanması akabinde uçaklar indiği takdirde bunun harp ilanı, yani milleti hazırlıksız durumda harbe sürüklemek manasına geleceğini, bunu mümkün görmediğini belirtti. İngilizler Türk teklifini doğru buldular. İnönü mütehassıslar tarafından akla yakın bir plan hazırlandıktan sonra uygulanması için gereken zamanın birlikte görüşülebileceğini söyledi, esas meseleyi hazırlık için gereken süre olarak gösterdi ve görüşünü anlatmak görevini Menemencioğlu'na bıraktı.

Menemencioğlu — Aradaki farkı şöyle izah etti: İngiliz tarafı belirli bir tarihi, Türkler ise hazırlığı esas alıyor, bu beş günde, veya beş ayda, ne zaman biterse Türkiye ancak o zaman harbe girebilecektir.

Churchill — Hazırlık safhasının bitmesi anını uçak bölüklerinin etkili tarzda ve büyük adette meydanlara inmesi zamanı olarak mütalaa ettiğini, o anda Türkiye güvenliğinin sağlanmış olacağını, uçakların tezlikle inmeleri ile Alman saldırısının da imkân dışında kalacağını savundu ve hazırlığa derhal başlamak gerektiği hususunda ısrar etti.

Menemencioğlu — Hazırlık ve icra safhalarını birbirinden ayırma noktasında aradaki görüş farkına işaretle, şu sıralamayı yaptı: ilk safhada iniş olmadan hazırlanmalarını, ikinci safhada uçakların inişlere başlamalarını ve bunun harbe giriş safhasının başlangıcını oluşturmasını belirtti.

Churchill — Personelsiz gerçek hazırlık yapılamayacağını, hal-buki Türk tarafı hazırlık olmadan personel istemediğine göre durumun bir yılan hikâyesine döndüğünü ileri sürdü.

Roosevelt — Müzakerenin bu tarzda sürdürülmesinden vazgeçilmesini istiyerek ufak bir heyetin çalışmaları ile esas noktalar tespitiyle varılacak sonuç üzerinde ertesi sabah tekrar toplanmağı teklif etti.

Bu teklif kabul olunarak, aynı günün akşamı Dışişleri Bakanları ve yardımcılarının tâlî heyet halinde çalışmaları kararlaştı.

* * *

İkinci toplantı Başkan Roosevelt'in villasında yapıldı. Bir tarafta, Başkan İsmet İnönü, Numan Menemencioğlu ve tercüman Süreyya Anderiman, diğer tarafta, Amerika Başkanı Roosevelt, Büyükelçi Steinhardt ve Özel Müşavir Harry Hopkins hazır bulunuyorlardı.

Görüşmeler Başkan Roosevelt'in duruma teşhis koymak merakı içinde bir gün evvelki toplantının iyi geçip geçmediğini anlamak isteyen sualine karşı İnönü'nün sadece "iyi idi, umarım ki bugün bitiririz" tarzında verdiği ihtiyatlı cevabı şu şekilde devam ediyor:

İnönü — Korktuğum gibi çıkmaza girmişe benziyoruz, bunun içinden nasıl çıkacağız? Türkiye'nin savaşa katılması söz konusudur.

Katılmak hususunda Meclisimizden uzun ve çetin müzakerelerden sonra karar aldık. Ortak davamız için çok önemli olan bu işi şimdi hazırlamak gerekiyor. Savaşa katılmak büyük bir sorumluluktur, lazım olan ve zamanın tespitine yarayacak unsur esaslı hazırlıktır.

Roosevelt — Bu konuyu Churchill ile konuşup zamanın tespiti için bir planın titizlikle hazırlanması gerektiğini söylediğini ve olumlu cevap aldığını bildirdi.

İnönü — Tam bir plan yapılması gerektiği halde bunun yapılmadığını, son zamanlarda verilen plan taslağının sadece hava meydanlarına ve personeline ait olduğu halde, dünkü görüşmeden bu vesikanın hazırlık planı sayıldığı manasını çıkardığını belirtti.

Roosevelt — Bunun sadece İngiliz planı olduğunu kabul ettikten sonra düşüncesini şöyle tamamladı: Önce ocak başına kadar hava meydanları hazırlanacak, sonra iki hafta içinde makinist ve mütehasşıs gönderilecek, bu safhayı da şubat başına kadar 20 hava filusunun inmesi izleyecek. Düşünülen program böyle olmakla beraber Başkan işin bu derece çabuk gerçekleşeceğini kabul etmediğini açıkladı. İngilizlerin sık sık plan değiştirdikleri için 12 adaya karşı ne yapmak istediklerini kendisinin de bilmediğini itiraf etti.

İnönü — Başkana hak verdi, Başbakan Churchill'in böyle düşündüğünü teyid ve devam etti: Türkiye'nin savaşa hazırlanması meydan ve mütehasşıs işinden çok daha önemlidir. Asıl mesele, Türk Hava Kuvvetleri ile Türk ordusunun hazırlanmasıdır. Bunun için de önce Kasablanca'da, arkasından Adana'da planlar yapıldı, fakat açıklanmayan sebeplerle bu planlar gerçekleşmedi, daha doğrusu, planın sadece % 4'ü gerçekleşebildi. Hazırlıksız ateşe atılmamız imkânsızdır.

Roosevelt — Bu hususları bilmediğini itiraf ederken, Büyükelçi Steinhardt malzemenin El Alemeyn'e gönderildiğini açıklamak suretiyle sırrı aydınlattı ve şu sözleri ekledi: "1800 kamyonun sadece 700'ü verildi, topların büyük kısmı gelmedi, bunları şimdi tamamlayacaklar."

Roosevelt, Adana'da ne vaadedildi ise verilmeli, yeni yapılacak programı uygulamalı, hava meydanlarını hazırlamalı. Bundan sonra filoların gelmesinin öngörülebileceğini söyledi.

İnönü — Evvela programın bundan sonra müddetin tesbitini ve ancak bütün bu safhalar bittikten sonra işbirliği planına geçilmesini istedi. Ayrıca ortak işbirliği şartı bakımından mütteliklerin

ordularıyla hangi sahalarda hareket niyetinde olduklarının belirmesini, siyasi meselelerin de görüşülmesini gerekli bulduğunu ileri sürdü.

Roosevelt — Ellerinde gönderilecek avcı uçakları bulunmadığını, çünkü Pasifik'te hava ordusunun bir milyon askerle büyük ölçüde harekâta katılmakta olduğunu, İngilizlerin Türkiye'ye 20 hava filosu, Amerika'nın da bir grup bombardıman uçağını göndereceklerini, bu uçakların inişleri için 2.000 metrelik bir pist gerektiğini, bütün bu işlerin üç ayda gerçekleşmesini mümkün görmediğini belirtti.

İnönü — Söz ettiği çıkmazı kendisinin de işte bu noktada gördünü, önemli unsurun zaman değil, planın icrası olduğunu, başka türlü de ciddi plan düşünülemediğini söyledi.

Roosevelt — Bir Türk, bir İngiliz ve bir Amerikalıdan oluşan küçük bir kurmay heyeti kurulmasını ve bu heyetin her safha için zaman süresini tahmini olarak değerlendirilmesini önerdi.

İnönü — Bu görüşe katıldı ve hazırlık planının doğuşu zamanına göre tahmini tarihlerin asıl ilgili Devlet Türkiye olduğu için önem taşıdığını ileri sürdü.

Menemencioğlu — Başbakan Churchill'e göre hava filosunun İzmir'e varışı da hazırlık devresinin bir safhasıdır. Halbuki bunun hazırlık devresi sayılmıyacağını, zira uçakların varışından 24 saat sonra savaşın başlayabileceğini belirtti. Roosevelt de bu görüşe katıldı.

Menemencioğlu, Başkan İnönü ile mutabık olarak planı şöyle çizdi:

1 — Samimiyetle çizilmiş bir hazırlık planı — Bu plan Türk halkına gelişmeleri izah için zorunludur.

2 — İşbirliği planı — Bununla İngilizlerle Amerikalıların askeri harekât bakımından nerede ne zaman ve ne yapacakları, Türkiye'ye hangi görev verileceği belirtilmelidir.

3 — Politik plan ve ayrıntıları — Ruslarla durum açıkça görüşülmeli, bu arada Ruslarla işbirliği sorunlarını müttefikler ele almalıdırlar. Her halde hazırlık devresinde zaman unsurunu bırakıp, yerine plan unsurunu ele almak zorunludur.

Bu sırada İngiltere Büyükelçisi toplantıya katıldı.

Birinci toplantıda kurulan Küçük Komite aynı gün Başbakan Churchill'in villasında kararlaşan tarzda toplandı. Turgut Menemencioglu tercümanlık vazifesini gördü. Bakan Anthony Eden, plan üzerinde görüşme kabul edilirse, bu görevi Mareşal Douglas'ın yerine getireceğini bildirdi. Menemencioglu askeri bilgisi kıt olduğunu belirtmek kaydiyle izahları memnunlukla dinliyeceğini söyledi.

Mareşal Douglas — Sözünün başında hangi sebeplerle “infiltration” sızmayı istediklerini şöyle izah etti: İki hedef vardır: Birincisi, yapılacak hazırlık ve gelecek uçaklarla Türkiye'nin hava savunmasını sağlamak, İkincisi, Ege Denizi bölgesinde hücumla geçmek. Birinci amaçta Türkiye'nin havadan savunulması bakımından önemli bölgeler, İstanbul, İzmir ve Zonguldak'tır. Bu görev için Türkiye'ye 17 uçak gönderilmesi düşünülüyor. Her üç hedefe radyo - lokasyon tertibatı ve hava alanlarının savunulmasını sağlamak gerekir. Alanlara incek uçaklar İstanbul ve diğer bölgeleri savunacaklardır. Her iki unsur elde edilmeden uçakların gelmesi doğru olmaz. İşte bu hedefin sağlanması için “infiltration” gerekmektedir. Radyo - lokasyon tertibatı için 200/250 mütehasıs, 20/30 nakil aracı gerekir. Hava meydanlarının ve hava tertibatı postalarının birbirleriyle bağlantıları için 400 mütehasıs muhabere personeline ihtiyaç vardır. Düşman uçaklarını defedici topları kullanacak personel 400 kişi olacaktır. Zonguldak - Antalya arasında dinleme tertibatı kurmak için ayrıca 300 mütehasıs lüzum görülecektir. Nihayet, depo, karargâhı, bakım ve tamirhaneler için 500 kişilik idari personel istenecektir. Yani topyekûn, ihtiyaç 2000 kişiye yükseliyor. Bu tarzda davranıldığı takdirde, Türkiye'nin güvenliği hazırlanmış olacaktır. Alman saldırısı halinde Türkiye'ye savunma araçları 24 saatte gelebilecektir. Şu şartla ki, Türk tarafı da kendi vaadlerini yerine getirsın, yani Türk tarafında öngörülen 2000 mütehasıs personel, gerçek ihtiyaç olan 7000 rakamına çıkarılsın.

Menemencioglu — Görüşmelerin amacı Türkiye'nin güvenliğidir. Hava güvenliği ise genel güvenliğin yalnız bir parçasından ibarettir. Şayet top başında mürettebat beklerse Almanya'nın ilgisiz kalamıyacağını, bu itibarla hazırlık devresine varmadan Almanları tahrikten kaçınmak gerektiğini, Mr. Churchill'in görüşü hilafına, bu sorunun bir yılan hikâyesi olmadığını, Mareşal Douglas'ın ileri sürdüğü rakamlar hakkında mütalaa söyleyecek ihtisasta bulunmadığını, cevabın Genelkurmay'ın kararına bağlı kalacağını, her halde bunların topları

kullanacak mürettebat olarak değil, Türk tarafının ihtiyaç göstereceği teknisyen sıfatıyla gelmeleri gerektiğini belirtti. Bu bir itimat sorunu değil, sadece Almanya'yı kışkırtmamak lüzumudur. Gelmesi gereken personel değil, teknisyen ve mütehassıstır. Şimdi evvela işin prensibi kabul, miktarı ise ayrıca tayin edilmeli görüşünü savundu.

Hopkins — Başkan İnönü'nün birkaç defa Türkiye'nin en aşağı ölçüde savunma ihtiyacından söz ettiğini ele alarak, bunun "infiltration"dan ibaret değil, gelecek kuvvet ve malzemeyi kapsadığını, Türk Genelkurmayı ile görüşürken bu mesele hakkında bilgi istediğini söyleyerek, uçaksavar toplar ve uçaklardan başka istekler olup olmadığını sordu.

Eden — İngiliz teklifine göre iki cins yardım vardır: Birincisi İngiliz Kuvvetleri tarafından kullanılarak Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak malzeme, ikincisi Türkiye'nin savaşa katılması halinde gönderilip Türkler tarafından kullanılacak malzeme.

Menemencioğlu'ya göre sorunu şu üç noktadan incelemek gerekir:

- 1 — Türkiye ne istedi? ,
- 2 — Türkiye'ye ne verildi? ,
- 3 — Türkiye'ye güvenliği için en az ne lazımdır?

Menemencioğlu Adana görüşmelerinde tanzim edilerek İngilizlere verilen listenin kâğıt üzerinde kaldığını ileri sürdü. Bu fikre Eden katılmayınca, Menemencioğlu devam etti:

Menemencioğlu — En acele teslimi gereken malzemenin dahi verilmediğini, vaadedilenin ancak % 4'ünün geldiğini, son aylarda ise teslimatın tamamıyla durduğunu, bu izahları şikâyet konusu olarak değil, vakiayı belirtmek için verdiğini, yoksa İngiltere'nin uğradığı müşkülâtı en iyi takdir eden memleketin Türkiye olduğunu belirtti.

Eden bu izahlara katılmadı.

General Wilson'a göre, Adana listesindeki malzemeyi teslim için iki, üç yıla ihtiyaç olurdu. Sebebi Türk demiryollarının yetersizliğidir. Her şeye rağmen Türkiye'ye yüksek miktarda malzeme verilmiştir. Bunlar arasında, tank, müteharrik top, hava defedici top, sahra topları, havan topları, tanksavar toplar, tüfekler, hafif havan, otomatik silah, tank mayınları vardır. Verilmeyen sadece motörlü araçlardır. Adana'da Türk tarafı, kendilerine üç tanksavar alayı ve uçak verilecek

olursa kendilerini yeterli koruyucu birliklere ve malzemeye malik olmuş sayacaklarını söylemişti.

Hopkins — Wilson tarafından verilen rakamların etkisi altında kaldığını belirttiikten sonra, teslimatın İnönü'nün asgari ihtiyaç mahiyetinde lüzum gördüğü miktardan ne kadar aşağıda bulunduğunu ve İnönü'nün istediklerinin neler olduğunu öğrenmek istedi.

Menemencioğlu — Teslimat sorunu tartışma konusu olacaksa buna hazır olduğunu söyleyerek şu şekilde konuştu: İngiltere ile ittifak gereğince Türkiye'ye 49 bölük uçak verilmesi taahhüt edilmişti. Bu miktar, evvela 35'e, şimdi de 17'ye düşürülmüş bulunuyor. Mr. Hopkins'in bu durumdan ve rakamlardan nasıl etkilendiğini anlamak güçtür. Verilmesi taahhüt ve gerçekte tesellüm edilmiş olan malzeme listelerinin incelenmesi etkilenmeye elverişli değildir. İngiliz tarafı Adana'dan beri durumun değiştiğini, yeni gelişmeler elde edildiğini söylüyor. Adana'da öngörülen bu gelişmelerdi, Adana'da verilen kararlar bu gelişmelere dayanılarak verilmişti.

Hopkins — İnönü'nün asgari savunma ihtiyaçları ile ne kastettiğini, aradaki ihtilafın hangi noktada olduğunu anlatmak istedi. Teslimatın yapılamaması yalnız Türk demiryollarının yetersizliğinden midir? 49 bölük uçak miktarının 17'ye düşürüldüğü ileri sürülüyor. Türkler teklif edilen miktarın üç mislini mi istiyor? Başka silahlarda teklif edilen miktarlar tatmin edici midir? Türkler savaşa katılmadıkları takdirde bu malzemenin kendilerine gönderilemeyeceyi tabiidir. O takdirde bunları fiili harp sahalarına çevirmek zorunlu olur.

Menemencioğlu — Daha evvel harp ihtiyaçlarından söz ettiğini, Türkiye'nin harbe girmemesi söz konusu olmadığını, Mr. Hopkins'in sorularına şahsen cevap veremeyeceğini, zira, konunun İngilizlerle Genel Kurmay arasında görüşüldüğünü, bütün Türk silahlarının eksikliğinin bilinmesi gerektiğini, ittifakın akti sırasında bir miktar silah verilmesinin şart koşulduğunu, Londra ve Paris seyahatinde vaadedilen malzeme miktarının ise gülünç derecede düşük kaldığını, buna rağmen mütteliklerin iyi niyetine güvenerek evvelce konulan şartı kaldırttığını, ancak bugün mütteliklerde durumun çok değiştiğini, ellerinde yeterli silah bulunduğunu, Türkiye'de ise ihtiyacın çok büyük olduğunu, hava teslimatı olarak öngörülen hava birliklerini yetersiz bulduğunu, Adana listesinin uygulanmasının önerdiği miktarın hem makul, hem de Türkiye'ce tesellümü mümkün olduğunu belirtti.

Eden — Türkiye'ye verilen teklifin tehlikeyi önlemeye yeteceğini, bundan başka bir istek varsa müzakere edilebileceğini, yalnız bunun birinci teklifi geciktirmemesi gerektiğini söyledi.

Menemencioğlu — Umumi plan yapıldıktan sonra İngilizleri ilgilendiren kısmın uygulanmasına öncelik verilmesini kabul etti ve genel planın mahiyeti hakkındaki Eden'in sualini, savaşa katılmak için Türkiye'nin güvenliği bakımından ne yapılmak lazım ise hepsi sadece hava savunması değildir, tarzında cevaplandırdı.

Eden 200 personellik listeyi gösterdi.

Hopkins, Türk nakil araçlarının tesellüm yetersizliğini önleyecek duruma gelip gelmediğini sordu.

Hugessen — Geçmiş ile uğraşacak yerde gelecekle meşgul olmayı önerdi. Adana'dan beri birçok şeylerin değiştiği hususunda arada mutabakat görüldüğünü müşahade ve evvelce Türkiye'ye gönderilmesi öngörülen malzemenin arada büyük kısım itibariyle başka taraflara sevki zorunluluğu ile izah etti.

Menemencioğlu — Bu görüşe katıldı, daha ziyade gelecek üzerinde konuşmayı doğru buldu ve Amerika Cumhurbaşkanının teklifi veçhile, Ankara'ya iki general gönderilerek, kendi nezareti altında Türkiye'nin savunması için en aşağı ölçüde gereken malzeme sorununun Türk mütehassıslarla görüşmelerindeki faydayı belirtti.

Eden — Bunların Kahire'de izlenen amaçların dışında kaldığını, Türk heyetine verilen listenin Türkiye güvenliğini ve Alman saldırısına karşı savunmasını sağlayacağını, başka malzeme taahhüdünü kabul etmeyeceklerini söyledikten sonra, eğer Türkiye İngiliz teklifini kabul ederse hemen hazırlığa geçileceğini, bu teklif dışında başka istekler varsa, esas planın uygulanması geciktirilmemek şartıyla, bunları da ayrıca görüşebileceklerini bildirdi.

Menemencioğlu — Bu görüşe gerekli cevabın Başkan İnönü tarafından verildiğini söyledi, yani 2000 personel ve 600 nakil aracının Türkiye savunmasını değil, sadece hava üslerinin güvenliğini sağlayabileceğini tekrarladı.

Hugessen — Saldırının daha ziyade savunma tertibatı olan mahalle yöneleceği görüşünü savundu.

Menemencioğlu — Hazırlıkların İngiliz uçaklarını değil, Türkiye'nin savunmasını hedef alması ve buna İngiliz yardımının eklenmesi

gerektiğini ileri sürerek, İngiliz planının Başkan İnönü tarafından açıkça reddolunduğunu hatırlattı.

Maraşal Douglas'a göre, hava savunmasının sağlanması asıl güvenlik unsuru olan avcı uçaklarına bağlıdır. İngiliz teklifi de başlıca kentleri savunacak avcı bölüklerini göndermeyi önermektedir. Uçak-savar toplar ise uçakları korumak görevini alırlar.

Eden — Yürütülen tartışmalarda iki nokta görmektedir. İngiliz teklifi Türkiye'nin savaşa katılması için verilecek malzemeye ilişkindir. Menemencioğlu ise Türkiye'nin savaşa katılma kararını istedikleri ek malzemenin teslimine bağlamaktadır.

Menemencioğlu bu görüşün doğru olduğunu kabul etti.

Eden — Bu takdirde tarih tesbitinin mümkün olmadığı sonucuna vardı ve sözü General Wilson'a bıraktı.

General Wilson — (Dosyadan okuyarak) İngiliz teklifinin öncü kuvvetlere ilişkin olduğunu, gönderilecek kuvvetlerin 32.000 kişiye çıkarılacağını, bunlardan 11.000'inin hava erleri, geri kalanın da kara ordusu mensuplarından oluşacağını, araç olarak 6.000 nakil vasıtası öngörüldüğünü, gönderilecek kuvvet içinde beş hafif topçu alayı (250 top) ve beş topçu alayı (125 top) bulunacağını açıkladı.

Menemencioğlu — İlk defa ortaya çıkan bu yeni bilgilerin mütehasıslar tarafından görüşülmesi gerektiğini, malzeme meselesinde sonuca vardıktan sonra bazı siyasi sorunlar üzerinde konuşmak istediğini söyledi.

Hugessen — İlk teklifin öncü kuvvetinden ibaret bulunduğunu izah ederek tehlikenin geçmesinden sonra, yardım ölçüsünün de büyüyeceğini, ancak tehlikeyi atlatmak için peşin tedbir olarak uçakların meydanlara inmeleri gerektiğini ileri sürdü.

Hopkins — Durumu şöyle görmektedir: Nakil araçları kendi imkânlarını kısıtlamaktadır. (Eden'e hitap ederek), sınırlı imkânlarımız içinde ve hava malzemesine öncülük verildikten sonra, Türklere tesellüm edebilecekleri ölçüde vereceğimiz miktarı söyleyebilmek durumunda mıyız? Hopkins sözüne devamla, esas sorunu şöyle görüyor: Savaş o derece kritik duruma girmiştir ki, müttefiklerin Almanlara karşı kullanabilecek malzemeyi harbin dışında bulunan bir memlekette göndermeleri tamamiyle imkân dışındadır. İngiltere Başbakanı "Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından, ben, Türkiye'nin yakın bir gelecekte müttefikler safında harbe gireceğini umduğumuzu

ve buna inandığımızı söylemeye yetkili kıldım.” Harbe girince Türkiye’nin bazı acılara ve tahribata maruz kalacağını bilmekteyiz. Harp eden müttefikler de acı çekmektedirler. Biz Türklerin de saflarımızda harbe girmek istediğini bilmek ihtiyacındayız. Her memleketin kararını kendi menfaatlerine göre vereceği şüphesizdir. Türkiye şu anda bütün ihtiyaçlarını elde etmeyebilir. İngiltere, hattâ Rusya dahi harbe girdikleri zaman bütün ihtiyaçları tatmin edilmiş değildiler. Hattâ bizim dahi yeterli silahımız yoktu. Artık harp çözülme noktasına gelmiş bulunuyor. Türkiye’nin harbe girmesi ile yüz binlerce müttefik askerinin hayatı kurtarılmış olacaktır. Ocak tarihi kesin bir tarih değildir. Ancak Türkiye’nin bu tarihten çok sonra harbe girmesi yararlılık unsurunu kaybeder. Biz Türkiye’nin ızdırap çekeceğini bilmekle beraber, bütün kalbi ile ve kendi arzusu ile harbe katılmasını istiyor ve bunu umuyoruz. Çünkü bütün askeri ve siyasi mütehassıslarımız Türkiye’nin aramıza katılmasıyla harbin kısılacığına inanmaktadırlar. Türkiye’nin öz menfaati bakımından konuşmak bize düşmez, bu hususta tek yetkili Türkiye’nin kendisidir. Ancak ortaya çıkarılan tekliflerin uygun ve yeterli olup olmadığı uzun, bitmez tükenmez tartışmalara yol açarsa, lüzumlu vakit kayba uğrar. Türkiye inanmalıdır ki, bizler mümkün olan her şeyi yapacağız, gücümüz içinde her yardımda bulunacağız. Ben bunları söylerken Cumhurbaşkanımın da düşüncesine tercüman olduğuma inanıyorum.

Eden — Kendi anlayışına göre Türk düşüncesini şöyle özetlemeye çalışıyor:

1 — Projede sözü geçen infiltration, prensip bakımında kabul edilmiş, ancak rakam üzerinde Genelkurmay’la görüşmek üzere elde tutulmuştur,

2 — Projenin kabulü halinde, Türkiye bunun dışında kalan diğer bütün istekleri kabul edilmediği takdirde, tarafsızlıktan ayrılıp harbe sebep olabilecek hiç bir harekete girişmeyecektir.

3 — Ayrıca, Türkiye’nin ileri süreceği bazı siyasi sorunlar da vardır.

Menemencioğlu — Bu özetlemenin birinci ve ikinci noktaları üzerinde mutabıktır. Harbe katılmadan evvel en aşağı ölçüde hazırlanmayı isteyen Türk milletinin kendisidir. Üçüncü noktaya gelince: savunma hazırlıkları yürütülürken bazı siyasi görüşmeler de gerekli sayılmalıdır. Ruslarla başbaşa görüşülmesi lüzumlu meseleler olabilir.

Mesela Türkiye savaşa katıldığı veya saldırıya uğradığı takdirde, Bulgarların Türkiye'ye tecavüzü halinde, Rusya'nın Bulgaristan'a savaş ilan edeceği konuşmalarımız esnasında daha evvel söylenmişti. Bundan başka, Bulgarların Türkiye'ye saldırmayıp, Yunanistan'a karşı yaptıkları gibi, Alman ordusuna yol vermeleri şıkkı da var. Bu meseleleri Ruslarla görüşmek gerekir. Derhal bilinmelidir ki, siyasi meseleler vakit kaybına yol açmayacaktır. Hazırlıkların yapılması ve işbirliği sorununun tesbiti sırasında bu müvazi istişarelere girilecektir. Başka mesele yoktur. Bir az evvel Mr. Hopkins tarafından Türkiye'nin kendi arzusu ile harbe girmesi söz konusu edildi. Bu, Türkiye'nin de arzusudur. Ancak bu arzu en aşağı ölçüde hazırlıktan sonra gerçekleşebilir. Hiçbir hükümet milletini hazırlıksız durumda harbe sürükleyemez, çünkü harbi yapacak olan milletin kendisidir.

Eden — En aşağı ölçüde istekler hakkında bilgi rica etti.

Menemencioğlu — Evvelce de belirttiği gibi, bu hususta şahsen yetkili olmadığını söyledi. Lüzumlu hususların tespitinden sonra genel planın ne kadar zamanda uygulanabileceğini müttefikler bizzat tayin edebileceklerdir. Birinci noktadaki hazırlıklara derhal başlanabilir.

* * *

6 Aralık 1943'te, Başbakan Franklin Roosevelt'in villasında genel kurul ölçüsünde ve İngiliz askeri liderlerinin de katılımıyla son toplantı yapıldı.

İlk söz alan Başbakan Winston Churchill, o ana kadar yapılan görüşmelerden şu üç safhanın belirlediğini:

- 1 — Hazırlık safhası,
- 2 — Uçakların inişi,
- 3 — Kesin hareket safhası.

Bu çerçeve içinde hareket planı yapılacağını ve Türkiye'nin savaşa katılması halinde müttefiklerle işbirliğini düzenleyen bir proje hazırlanacağını ve planın uygulanması sırasında Türkiye'nin harbe sürüklenmesi halinde ona her hususta yardım verileceğine dair garantiler tespit olunacağını söyledi.

Roosevelt — Bu garantilerin, İran hususunda yapıldığı gibi, Rusya'yı da içine alması gerektiğini ileri sürdü.

Churchill — Aynı görüşe katıldı ve bu sorunların ayrıntılarıyla görüşüleceğini sözlerine ekledi.

İnönü — Hazırlama safhasının Türk görüşüne göre ele alınmadığı mütalaasını öne sürdü.

Roosevelt — Hazırlama safhasında karşı tarafın herhangi bir şikâyet ve şüphesini önlemek için tarafsızlığı uygun tedbirlerle yetinilmesini önerdi.

Churchill — Almanların ne yapacaklarını kestirmek güç olmakla beraber, her halde hazırlık safhasında Türkiye ile harbe varacak harekette bulunmayacaklarını ileri sürdü.

İnönü — Hazırlama safhasının Türklerce anlaşıldığı tarzda görülmesini istemektedir. Müttefiklerin tekliflerine göre davranılması halinde Türkiye aylarca Alman ordusuna karşı yalnız başına kalacaktır. Türkiye Almanya ile savaşıcağı zaman daha hazırlıklı bulunacağını ve müttefiklerin de kendisi ile işbirliği yapacaklarını hesaplamıştı.

Roosevelt — İlk hazırlık devresinde tehlike bulunmayacağını, Almanların Türkiye'ye saldırması için hiçbir sebep görmediğini söyledi.

İnönü — Almanya'nın davranış tarzı hep "Préventif" önleyici savaş şeklini aldığını hatırlatarak, eğer kendilerine karşı tehlike sezerlerse, Almanların derhal saldıracakları fikrini savundu.

Menemencioglu — Kişisel müşahedesine göre müttefiklerin teklifleri, hazırlık safhasını bir tarafa bırakarak, hareket safhasına geçilmesi merkezindedir.

Roosevelt — Churchill'e hitaben: Şu konuyu anlamadığımı belirtiyor: Neden ilk safhada Almanları kıskırtacak şeyler yapmak istiyorsunuz? Şimdiye kadar olduğu gibi, Türkiye'nin tarafsızlığı çerçevesi içinde yardım yapılsın, Almanlara hiçbir suretle saldırma vesilesi verilmesin. Başkan İnönü hazırlık ve hareket safhalarının birbirine karıştırıldığı izlenimindedir. Halbuki hazırlık safhası şimdiki durumun bir devamı olmak gerekmektedir. Yani Türkiye hava meydanları yapmaya devam edecek, bizlerden malzeme alacak ve dış memleketlere karşı bunu şimdiki vaziyetin devamı olarak gösterecektir. Bu tarzda hareket halinde kimsenin söyleyeceği söz olmaz. Yeter ki Türkiye'ye yardım edilsin.

İnönü — Bu sözleri kendi tezinin tam ifadesi olarak kabul etti. Halbuki, Türkiye'ye müttefiklerce kullanılmak üzere hava üsleri verilmesi teklif ediliyor ki, bu harbe yol açabilecektir. Kendi düşüncesine göre savaş, en ufak bir ihtimal dahi olsa, bütün tedbirlerin peşin alınması, en ufak bir ölçüde bile olsa, bir hazırlanma safhası gerekmektedir. Ancak bundan sonra birlikte ikinci safhaya geçilebilir.

Eden — Almanların Balkanlar'daki zayıf durumları dolayısıyla karadan saldırıyı muhtemel görmüyor. Özellikle ki, bir de Ruslar bu hususta Bulgarlara uyarıda bulunacaklardır.

İnönü — Taarruzu hem havadan, hem karadan görüyor. Karadan saldırı Almanların hazırladıkları Bulgarlarla birlikte yapılacaktır.

Roosevelt — Rusların uyarması halinde Bulgarların harekete geçeceklerinin varit olup olmadığını soruyor.

İnönü — Diğer müttefiklerle harp halinde olan Bulgar Hükümetinin, Bulgar milletinin hissi ne olursa olsun, Almanlarla işbirliği yapacağı görüşündedir. (Soru üzerine) İnönü, o ana kadar kısmen 40 tümen hazırlandığını, bunların memleket içinde dağıntık durumda bulduklarını, eğer tümenler tam manasıyla hazırlanmış duruma ulaşırsalardı her ihtimale karşı koymak mümkün olurdu, diyor.

Churchill — Yapılacak ilk işin “Kuşlara” yuva hazırlamak olduğu fikrindedir. Bunu gizlice ve örtülü tarzda yapmak gerekir. İkinci safha, her şey hazırlanmış ise, 24 saat içinde “Bülbüllerin” gelişidir. Türk kuvvetlerine ek olarak gelecek olan bu güç Türkiye'ye büyük güvenlik getirecektir.

İnönü — 65 bölüğün Türkiye'de varolduğunu farzediyor. İngiliz görüşüne nazaran bu durumda Türkiye hazır vaziyette sayılacaktır, halbuki gerçek bu değildir: Türkiye'ye malzeme verilecekti, yardım gelecekti. Bu yapılmamıştır. Ayrıca, Türkiye de kendi iç hazırlığını yapmak zorunluluğundadır. Seferberlik, yığınak, ihtiyat sınıfları çağırarak, bunların hepsi yapılmalıdır.

Churchill — Seferberliğin uzun süreceği düşüncesindedir.

Roosevelt — Seferberlikten Almanların büsbütün kuşkulananca- larından endişelidir.

İnönü — Türk hududunda Bulgar - Alman kuvvetleri bulunduğunu, bütün askeri mütehassısların bu kuvvetlerle derhal harekete

geçilebileceği fikrinde bulduklarını açıklayarak böyle bir ihtimalin de göze alınması gerektiğini savunuyor.

Roosevelt — Şu sonuca varıyor :

Birinci safha için nesnel “objectif” bir tarih belirlensin. Bu süre içinde Türkiye Bulgaristan’a ve Almanya’ya harp vesilesi vermekten kaçınınsın. Türkiye’ye şimdiye kadar vaki tarzda harp malzemesi gönderilmesi de yine bir savaş vesilesi olmayacaktır. Evvelce vaadedilen 1800 kamyonun geri kalan 1000 kamyon hiç bir tehlike teşkil etmeden verilebilir. Bundan başka, teçhizat, dinleme aletleri de gönderilebilir. Türklerin hava meydanlarını kendileri yapmaları bir tehlike teşkil etmeyecektir, Boğazların kuzeyine daha fazla askeri kuvvet geçirilebilecektir. Bütün bu safhaya 24 saatte 20 uçak bölüğünün meydanlara ineceği anda tamamiyle hazırlanmış olmak gerekir.

Churchill — Her şeyin 15 Şubattan evvel hazır olmasını şart koşuyor. Başkan İnönü’nün sözünü ettiği hazırlıkların ne kadar zaman alacağını bilmek istiyor. Türkiye’de ulaştırma imkânları sınırlıdır, bu durumda Türk ordusunun tam güvenlik içine girmesi uzun zaman alacaktır. Diğer bir deyimle, muhtemel sayılmayan bir saldırıyı karşılamak için boş yere vakit kaybedilecektir ve belki de Türkiye’nin artık savaşa katılmasına lüzum kalmıyacaktır.

Roosevelt — Türk ordusunun, özellikle piyade ve topçusunun iyi olduğunu bilinen bir gerçek sayıyor; fakat havacılıkta, malzeme konusunda ve ulaştırma araçlarında yardıma ihtiyacı vardır. Acaba, iki ay zarfında, yani 15 Şubata kadar, Bulgarlardan ve Almanlardan gelecek saldırıya karşı Türk ordusu hazırlanabilir mi?

İnönü — İki ay zarfında ordu, seferberliğin ve yığınağının büyük bir kısmını bitirebilir. Ancak ordu bunu yeni teçhizata kavuşmadan yapacaktır, bunlar teknik konulardır. İşin acele olduğu ifade edildi. Türkiye cevabını 17 Kasımdaya verdi. O zaman çalışmaya başlanmış olsaydı hazırlık müddeti belirir ve şu anda bütün konular görüşülebilirdi.

Churchill — Türk trenleri çok dolu olduğu için 20 gün içinde yeterli bir şey yapılabileceğinden şüphe ediyor ve devamla, Türk ordusu çok büyüktür, dört yılda 40 tümen seferber edilmiştir. Bulgarlardan bir saldırı beklenemez. Tartışmaların ertesi gün devam edilmek üzere bırakılmasını ve Kahire’den derhal ayrılacak olan

Başkan Roosevelt'e görüşmelerin gelecek safhaları hakkında telgrafla rapor vermeyi öneriyor.

Roosevelt — Hareket etmek zorunda bulunduğu için üzgünlük gösteriyor, Şubatın 15'ine kadar Türkiye'yi harbe sokmadan ve saldırıya maruz bırakmadan nasıl hazırlanabileceğini öğrenmek istiyor.

İnönü — 15 Şubata kadar Türkiye'nin harbe müdahalesi mi lazımdır? sualini soruyor.

Roosevelt — O tarihe kadar sadece hazırlanmak gerektiğini cevaben bildiriyor.

İnönü — Bu safhanın 15 Şubata kadar biteceği düşünüldüğüne göre, iki ay zarfında Türkiye'ye ne verilebilir ve Türkiye ne alabilir? Bu sualleri Genelkurmay'a soracak. Ayrıca, hazırlık safhasında Türkiye harbe sürüklenmemelidir denildiğine göre, bu safhadan sonra hemen harekete geçmesini mi istemektedir?

Roosevelt — Bu soruya "hayır" diye cevap veriyor ve şunu ekliyor: bu tarihten sonra tarafsızlığa pek uymayacak şeyler yapılabilecektir, hattâ o zaman Türkiye belki saldırıya da uğrayabilir.

Churchill — Belki, hattâ iki ay içinde Bulgaristan savaş dışı bile bırakılabilir.

İnönü — Hazırlık devresinin derecesini incelemesine girişilmeden belirlenemeyeceğini ileri sürüyor.

Churchill — İki ay zarfında müttefiklerce ne verilebileceğinin Türkiye'ye yarın bildirileceğini vaadediyor.

İnönü — Verilecek malzeme yarın belirlenecek, bu husus Türk Genelkurmayından sorulacak. Ondan sonra Türkiye cevabını verecek. Tetkiklerin üç günde bitirilebileceğini, şayet bir İngiliz heyeti Ankara'ya gönderilebilirse işin daha da kolaylaşacağını belirtiyor.

Churchill — İki ay içinde ordu için fazla bir şey verilemeyeceğini, Türk demiryollarının hava defedici malzemesi ile dolacağını, bu iş öngörülen zaman içinde bittiği takdirde ek malzemenin de gönderilebileceğini açıklıyor.

İnönü — İfadelerden iki ay zarfında yalnız hava malzemesi verileceği manası çıkıyor.

Churchill — Zira esas tehlikenin havadan geleceği kanısındadır.

İnönü — O halde harbe yalnız hava malzemesi yardımı ile girmemiz istenildiği anlamı çıkıyor.

Roosevelt — Bu sırada, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı ile başbaşa görüşmek arzusunu gösteriyor..

Toplantı sona eriyor.

* * *

6 Aralık 1943 günü akşamı, Başkan Franklin D. Roosevelt ile villasında, kendi arzusu üzerine yapılan özel görüşme.

Türkiye tarafından:

Başkan İnönü,

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu,

Tercüman Süreyya Anderiman ve Amerika tarafından Büyük elçi Steinhardt hazır bulundular.

Roosevelt — İlk sözü alarak, harpten sonra milletlerarası barış ve işbirliği örgütü olarak tasarladığı Birleşmiş Milletler örgütü hakkında, Tahran'da Stalin ile yaptığı görüşmeyi konu alarak, bu sorunu bizim tarafa izah etmek arzusunu belirtti ve şöyle konuştu: Harbin sonunda Birleşmiş Milletler üye adedi 40/50 ye varacaktır. Eskiden Milletler Cemiyetinin kuruluşundaki yanlışlık Genel Kurulunun çok kalabalık tutulması idi. Küçük devletlerin oy sahibi olmalarına itirazım yoktur. Ben teklifimi şöyle özetleyebilirim:

1 — Bütün Birleşmiş Milletler her yıl bir defa temsilcileri yolu ile toplanacaklar ve ekonomik, sosyal, politik sorunlar üzerinde görüşmeler yapacaklar, aralarında komisyonlar kurarak ortaya çıkacak bütün meseleleri inceleyeceklerdir,

2 — Bu yeni örgütte, Genel Kuruldan ayrı, on üyeden oluşan bir İcra Komitesi bulunacak ve devamlı surette toplanabilecek olan bu komitede derhal kararlar almak imkânı sağlanacaktır. 1935 yılında, eski Milletler Cemiyetinde böyle bir Komite bulunsaydı, Süveyş Kanalı derhal kapatılabileceği için Habeşistan harbini önlemek kabil olurdu,

3 — Üçüncü kuruluş, Birleşmiş Milletlerde Büyük devletler tarafından oluşan Konseydir. Konsey polis görevini görecektir ve Almanya ile Japonya'nın silahsızlandırılmalarına ve silahsız kalmalarına, diğer Birleşmiş Milletler üyelerinin yardımları ile nezaret edecektir. Bu hususta gereken başlıca vasıf tezliktir. Mesela, bir Balkan Devletinin her tarafa saldırdığını farzedelim, Konsey hava kuvvetlerine

sahip olacağı cihetle saldırganı durdurmak için şehirlerini yıkmak tehdidi ile tehlikeyi önleyebilecektir.

4 — Dördüncü kuruluş, bütün uluslararası zorlukları çözmek vazifesi ile tesis edilecek mahkemelerdir.

5 — Her millet, başkasının toprağında gözü olmadığını resmen ve törenle ilan edecektir.

Verdiğim izahlar tabii bir taslaktan ibarettir. Dışişleri Bakanınız ile Büyükelçimiz fikrin esasını Ankara'da etrafa yayabilirler.

İnönü — Bu görevi memnunlukla benimsedi. Amerika'dan gelen düşüncelerin Türkiye'de sempati ile karşılanacağını, Amerika dünya düzeni için bu tarzda çalıştığı takdirde daima olumlu sonuçlar alacağını ve bütün dünyanın kendisine borç duyacağını belirtti. İnönü ayrıca, Kahire Konferansında gösterdiği iyi niyetten dolayı Başkana teşekkür etti.

Roosevelt — Türkiye sorununu gayet iyi anladığını, iki üç ay içinde Almanlar daha ziyade zayıf düşeceklerinden savaşın sona ermesinden evvel Türkiye'nin muharipler safına katılabileceği ümidini ileri sürdü.

İnönü — Türkiye'nin iki ay içinde savaşa katılmasının istendiğini, halbuki buna imkân görmediğini söyledi.

Roosevelt — Üç aydan söz etti.

İnönü — Üç ayın da ancak uçaklar için hazırlık yapmaya yeterli olacağını belirtti.

Roosevelt — Türkiye'nin bir taahhüt altına girmeden hazırlığa başlamasını önerdi.

İnönü — Başkan Roosevelt'in şahsına güven duyduğunu ve Türkiye'yi daima destekliyeceğinden emin olduğunu söyledi.

Roosevelt — Daima Türkiye'nin yanında olacağını vaadetti.

Menemencioğlu — Türkiye harbe girmek prensibini benimsediğini, fakat yapılacak yardım miktarını bilmediğini söyledi.

Roosevelt — Rusların evvela İran'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü hakkında güvence vermekten kaçındıktan sonra, kendisi Tahran'a gidince bunu elde etmeyi başardığını hatırlattı.

Menemencioğlu — Türkiye'nin anayasa imkânları içinde Amerika ile ittifaka girmek istediğini açıkladı.

Roosevelt — Bu hususta diğer memleketlerle olduğu gibi bir deklarasyon imzasını önerdi.

Menemencioğlu — Bu suretle Türk kamu efkârını ikna etmek görevini çok kolaylaştıracağı ümidini belirtti.

* * *

7 Aralık 1943 sabahı İngiliz ve Türk heyetleri arasında Başbakan Churchill'in villasındaki toplantı

Churchill — Şu teklifi ortaya atıyor:

a — 15 Şubat'a kadar uçakların Türkiye'de meydanlara inmelerini sağlayacak bütün tedbirlerin alınması,

b — 15 Şubatta Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile uçakların alanlara inmesi hususunda istişareler, (O zaman gerek Romanya, gerek Bulgaristan'da durumun daha ziyade ağırlaşacağı umuluyor.),

c — Yine o tarihte Türkiye'ye uçakların inmesi için müracaat edilecek; müracaatın kabulü halinde düşmanın nasıl tepki göstereceğini kestirmek mümkün görülüyor. Başbakan Churchill hayallere kapılmak âdetinde değildir. Başkan Roosevelt, hazırlık devresi esnasında Almanya'nın Türkiye'ye hücum etmek için bir sebep bulamayacağını söylemişti. Başbakanın düşüncesine göre, asıl sorun, sebep bulmak veya bulmamak değil, hücumla cesaret edip etmemektir. Üzerinde uyuşulan konu ilk adımlar meselesi ve hava meydanlarının mümkün tezlikle güçlendirilmeleridir. 15 Şubatta hazırlık sona erince Türkiye'ye şu soru yöneltilecek: "Hava filolarımızı kabul etmek istiyor musunuz?" Sorun, dost ve müttefik sıfatıyla müzakere konusu olacak. Şayet Türkiye filoları istemezse, bunlar, başka cephelerde kullanılmak üzere, Türkiye'de lüzumsuz yere israfa terk edilmeyecek. Müracaatın reddi halinde çok ciddi bir durum ortaya çıkacaktır, yani, Türkiye ile ittifak politikasının başarıya ulaşmadığı kanaatiyle başka tertipler alınacaktır. Türkiye iniş izni verdiği takdirde ise şimdiden hazırlığa başlamak gerekecektir. Başbakan Churchill Bulgarların Türkiye'ye karşı harekete geçmiyecekleri kanaatindedir. Almanların Bulgarlara bu yolda baskı yapmaları pek az muhtemeldir. Şayet böyle bir baskı olursa, Bulgarlar Yugoslavya'daki dokuz tümenlerini geri çekmeye mecbur kalacaklardır.

İnönü — Üç günde karşılıklı fikirlerin açıklandığını, her iki tarafın da esaslı noktalarda kendi görüşlerini korudukları hükmüne vardığını söyledi.

Churchill — Bu sözün “uyuşamadık” anlamına mı geldiğini sor-du.

Menemencioğlu — Bu görüşü tasdik etti.

İnönü — Türk tarafının, pratik olarak, işleri evvela bir hazırlık devresi, sonra da etkili işbirliği dönemi şeklinde iki safhada mütalaa ettiğini, halbuki, Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği bu plandan İngiliz tarafının hazırlık dönemini uçak yardımı olarak saydığı manasını çıkardığını belirtti.

Churchill — Bu telakkiye sebep olarak karadan istilayı ciddi saymamakta bulunduğunu gösterdi.

İnönü — Diğer çeşitli yardımlar evvel ve sonra imkân dışı görülmüyor.

Churchill — Yardımı en yüksek ölçüde arzuya değer sayıyor.

İnönü — Fakat icraata geçmek için diğer hazırlıklara lüzum olduğu kabul edilmemektedir.

Churchill — Şayet Türk ordusunun donatılması hazırlık devresi içinde kabul edilirse, bunun, Türkiye'nin harbe girmeyeceği manasına geleceğini, yani fırsatın kaçacağını, Türk Genelkurmayını tatmin için seneler, yani uzun aylar gerektiğini, o ana kadar Türkiye'den beklenen hizmetin değerini kaybedeceğini ileri sürdü.

İnönü — (Sözüne devamla) Buna sebep Alman ordusunun kuvvetini ve faaliyetini değerlendirmekte iki taraf arasında görülen fark olduğunu, yani İngiliz görüşünün Almanların Türkiye'ye fazla zarar veremeyeceği şeklinde belirdiğini söyledi.

Churchill — Almanya'nın karadan zararı olmayacağını, fakat Türkiye'nin havadan yıkımlara maruz kalmasını muhtemel gördüğünü kabul etti.

İnönü — Harpte her türlü riski muhtemel görüyor ve durumu şöyle tarif ediyor:

Almanlar Türkiye'nin etrafını Kırım'dan Rodos'a kadar sarmışlardır. Hem ihtiyat, hem de taze kuvvetleri vardır. Almanya Türkiye'ye hücum edebilir. Bu durumda Türkiye hazırlıksız kalırsa büyük tehlikelerle karşılaşır. Türkiye'nin diğer bir zayıf noktası, ekim ayında

terhis edilen sınıfın yerini acemi erlerin almış olmasıdır. Hazırlık döneminde bu olumsuzluğu bir iki ihtiyat sınıfı ile telafi etmek zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Churchill — Bunu gürültüsüz, paturtsuz yapmak gerekiyor.

İnönü — Karşı tarafın Trakya'da kara harekâtına mani olacak kış ve çamur mevsimi henüz başlamamıştır. Bu izahlarla Türkiye'nin malzeme ve strateji ihtiyaçları anlatılmış oluyor. Kesin durumu belirtmek için mütehassısların fikrini almam gerekir. Millet Meclisinin verdiği karar ile, İngiliz devlet adamlarının istekleri arasında fark vardır. Bu nokta incelenmeye muhtaçtır. Ayrıca, siyasi sorunları da görüşmek gerekmektedir. Birkaç güne kadar Türkiye tam ve somut bir cevap verebilecektir.

Churchill — Cevap şimdi değil, 15 Şubatta gerekecektir.

İnönü — Birkaç gün içinde Türkiye'nin harbe girip girmeyeceği, veya hangi şartlar içinde girebileceği bildirilecektir.

Eden — (Churchill'e) Başkan İnönü, Millet Meclisi kararı ile Hükümet yetkileri sınırlanmış olduğundan, yeni karara ihtiyaçları olduğunu belirtiyor.

Menemencioglu — Prensip kararının çoktan verildiğini, Türkiye'nin hazırlık dönemini daha kapsamlı tarzda genel bir plan şeklinde mütalaa ettiğini, bu görüşün kabulü halinde her şeyin yoluna gireceğini, ancak "Hava akınlarına karşı koyma planı ile her şey tamam olur." görüşünün kabulüne imkân görülmediğini söyledi.

Churchill — Bu dönem esnasında her şeyin yapılacağını, fakat hava yardımının işi geciktirmemesi gerektiğini, şayet Türk Ordusunun silahlandırılması istenirse bunun uzun aylar süreceğini, o takdirde, Türkiye'nin harbe katılması meselesinin suya düşeceğini, müttefiklerin başka hedeflere yönelmeleri gerekeceğini, şayet hava filoları teklifi bir defa geri alınırsa, bunların Türkiye'ye gelmelerinin artık mümkün olamayacağını anlattı.

İnönü — İngiliz tarafının esaslı görüşünü tamamiyle anladığını söyleyerek, şöyle bir faraziye ortaya atıyor:

Türkiye 15 Şubat tarihini kabul etmiş ve uçakların inmesi kararını o zaman vermiştir. Bu varsayım İngiliz tarafının beklediği en geniş karardır. Yahut Türk tarafı İngilizleri tatmin edeceğini sandığı başka bir plan gösterir, İngiliz tarafı bununla mutabık ise işe baş-

lanacak, aksi halde, hedefler değişecek ve müttefikler Türkiye'yi bırakarak başka hedeflere yönelecekler. Bu değerlendirme doğru mu?

Churchill — Evet, bu takdirde İngiliz siyaseti tamamiyle değişip Batıya gidilecektir.

Menemencioğlu — “Bütün siyaset değiştirilecek.” deyimi ile ittifak mı kastediliyor?

Churchill — Harbe götürmeyen ittifakın kıymeti kalmayacağını, bu yüzden Balkanların düşmesi gecikeceğini, Türkiye'nin harbe girmek fırsatının da kaybolacağını, bu takdirde dost kalmağa devam etmekle beraber, tabiidir ki ittifakın zayıflayacağını ve Türkiye'nin de harbe girmemekle kazanacağı güvenlikten yoksun kalacağını belirtti.

İnönü — İngiltere ile harp esnasında ve sonrasında beraber kalmak Türkiye'nin temel politikası olduğunu, eğer bu görüş kabul ediliyorsa mutabakatı kolay gördüğünü söyledi.

Churchill — 15 Şubat tarihine kadar gizlice, fakat kuvvetli tarzda hazırlanma ve işbirliği müzakerelerinin yapılmasını yeniden önerdi, sayet Türk esas cevabı olumlu ise, bundan sonra ordunun donatımı hazırlanması ele alınacaktır. Hattâ ulaşım yollarının hava bombardımanları ile geçici olarak bozulması takdirinde bile.

Menemencioğlu — Bu sözlerin Başkan İnönü'nün ifadelerinin cevabı olup olmadığını sordu.

Eden — Hayır dedi. İngiltere'nin ittifaklarına sadık olduğunu, fakat harbe girme fırsatı kaçarsa, ittifakın da ruh ve kuvvetini kaybedeceğini ve aynı meyveleri vermesinin beklenemeyeceğini belirtti.

Churchill — Bulgaristan'ın, Rusya tarafından vaki olacak uyarıdan sonra Türkiye'ye saldıramayacağını tekrarladı.

Menemencioğlu — Daima hücumdan sözediliyor; fakat Bulgaristan'ın hücum etmemekle beraber, sadece Almanları toprağından geçirmesinin Rusya tarafından Bulgaristan'a harp ilanına yeterli olup olmayacağını sordu.

Eden — Bu soruyu Ruslara yöneltmek gerekeceğini söyledi.

Churchill — Almanların İstanbul ve İzmir'i bombalamayacaklarını temin edemiyor.

Menemencioğlu — Temin edilse de ne çıkar, sualini gülerek soruyor.

Churchill — İngiliz hava filoları Türk meydanlarında bulundukça, Almanların bombardımanları ağır ödiyeceklerini, her halde, Türkiye'nin harpten takatı tükenmiş halde çıkmayacağını, galipler arasında yer alacağını, İngiltere ile Türkiye'nin ortak yararlarına sahip olduklarını ve kendisinin de her zaman bu ortak menfaatlerin canlı kalması arzusunda bulunduğunu belirtti. (Bu sırada Churchill makina ile yazılmış bir program verdi.) Bu program üzerinde Millet Meclisi ile danışmalardan sonra, birkaç gün içinde, vakit kaybına meydan vermeden, cevap sağlanmasını rica etti.

Türk tarafının sorusu üzerine, bu kısa müddet esnasında, İngiliz mütehassıslarının Türkiye'ye gönderilmesi de kabul edildi.

Eden — Yarım ulaştırma mütehassısı iki kurmay subayının ve beş gün içinde 250'yi geçmeyecek adette küçük gruplar halinde hava alanları mütehassıslarının grup grup Türkiye'ye gönderileceklerini, aynı zamanda hava alanları malzemesinden başka, bir miktar diğer malzeme de yollanacağını, 15 Şubat tarihine kadar geçecek zamanda "58.900" malzemeyi Türk şimendiferleri vasıtasıyla, Türk Demiryolları İdaresinin işbirliği şartıyla, göndereceklerini söyledi ve şayet kabilse Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay, Hava Tümgeneral Şefik Çakmak ve bir Türk amiralinin Kahire'ye gelmelerini teklif etti.

Hava Mareşali Douglas — Altısı düşman uçaklarını havada keşfedenlerden olmak üzere 250 mütehassısı 4/5 gün içinde küçük gruplar halinde Ankara'ya göndermeyi vaadetti.

Ve bu suretle görüşmeler sona erdi.

* * *

Başkan İnönü ve refakatindeki heyet Türkiye'ye avdet etti. Birkaç gün sonra, Hava Mareşali Sir John Linnel başkanlığında küçük bir heyet, Kahire'de verilen karar gereğince, Ankara'ya geldi. Evvela mütehassıslar arasında konuşmalar, sonra da Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay başkanlığında geniş ölçülü heyetler arasında uzun ve esaslı müzakereler yapıldı. Bu son askeri müzakereye Dışişleri Bakanlığında Feridun Cemal Erkin memur edildi. Kahire temaslarında, karşılıklı tarafların, kendileri için önemli sayılan sebeplerle aynı lisanı konuşmadıkları açıkça belirmişti. Ankara'da müzakereler yine aynı engele çarptı. Türk tarafı harbe katılmayı kabul ediyor,

fakat kesin askeri kararı yeterli hazırlığa ve bu hazırlığın tatmin edici tarzda tamamlanması anına bırakıyordu. İngiliz tarafı ise 15 Şubat tarihinde sağlanacak hazırlıkla yetinilerek, o tarihte kesinlikle uçakların alanlarımıza inmesi hususunda ısrar ediyordu. İngilizlerin bu ısrarı şüphesiz askeri hedeflerin elde edilmesini amaçlayan zorunlu sebeplere dayanmakta idi. Fakat Türkiye, askeri hazırlık ve güvenlikten ziyade siyasi gerekçeye bağlı ve harbe katılma gibi milletimizin kaderini ilgilendiren belirli bir tarihe dayanan bir karara katılamazdı. Bu yüzden İngiliz heyeti müzakereleri çıkmaz içinde bırakarak Londra'ya göndü.

Temasın kesilmesini izleyen safhalar hakkında "Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi" başlıklı eserde ayrıntılı izahlar verildiği için, Kahire temaları ile sınırlı bu incelemenin çerçevesini aşan gelecek olay ve hususlara burada ayrıca yer verilmemiştir.

